

Könyvismertetés.

Teubnernek *magyarázatos* kiadásait elismért jelességű és gazdag tapasztalásu, szakértő férfiak szerkesztik. Hazánk jó akaratban dús de pénzben és könyvekben szegény tanárainak alkalmasabb kézi könyveket nem igen tudnék ajánlani. A' Weidmannféléknek méltó vetélytársai, tanulóknak talán még hasznosabbak amazoknál; mert a' tudományi haladásnak mértékét szintűgy megütik és tanodaszerű, talpraesett jegyzeteket, dologmagyarázatot stb. nagyobbára többet tartalmaznak. Ügyszeretből jó kedvvel dolgoztatnak, 's ezért jó szívvel ajánlhatók. A' német tudósoknak egyik házi fő boldogságuk abban áll, hogy idejük és módjuk van benne valami kedvencz tudománytárgyat egész otthoniassággal kényők kedvők szerint tanulmányozni. Az illy tanulmánykertecske néha igen kicsi, de nagy szorgalommal művelt. Földjét annyi gonddal szitálják mint nálunk a' lisztlángot. Kis térecskén sok kedves illatú, bájoló szépségű virágot 's még több nemes gyümölcsöt akarnak termesztetni; 's meg is terem nekik. Ismérttem egy tanárt, ki szünóráiban csak Propertiussal foglalkozott, pedig *nulla dies sine Propertio*. Egy másik Lykurgosnak egyetlen ránk maradt beszédének magyarázatain 's németítésén több évig dolgozott kifogyhatatlan jó kedvvel. Már p. o. Horatius satiráinak irodalma akkora terjedelmű tanulmányának tartatik, hogy 40 éves ember alig kezd bele a' sok bevágó kiadásnak, magyarázatnak, programmának stb. gyűjtésébe, ha nincs reménye, hogy fija tovább viendi a' megkezdettet. Ki olyan írónak tanulmányába németies aprólékosság- 's alapossággal mélyed, mint a' minő Aristophanes vagy Plautus, azt még a' tudományban hőslélkü németek is bátornak tartják mondván: *spem inchoavit vitā longiorem*. Nagyobb terjű írói tevékenységet, mint a' szerény körü gymnasiumi tanárok, az egyetemi szaktudósok szok-

tak kifejtteni. De ezeknél is sokkal több az előmunkálat, mint a' napvilágot látó mű. P. o. a' königsbergi Lobecknek tanulmányozásai és kivonat-, idézet-gyűjteményei úgy aránylanak eddig kiadott nem kis terjedelmű munkáihoz, mint ha az építész 10 öl magasságra építendő toronynak 40 öl mélységű alapot ásna, vájna, reszesztene és rakna. A' tudománynak is vannak mátyurjai, hangyaszorgalommal mint volt *Repiczky* hazánkfia, és pacsirtavidámságuak mint *Ameis* prorektor, az Odysseiának legújabb magyarázója, kit ezennel van szerencsém magyar tisztársaimnak bemutatni. Ajánlani őt nem fogom, hadd tegye munkája; dicsérni nem akarom, hiszen ő, a' dicső, ellehet egy *πρόνοια*-nak szegény dicsérete nélkül. Könyvének czíme:

Homers Odyssee. Für den Schulgebrauch erklärt von Dr Karl Friedrich Ameis, Professor und Prorektor am Gymnasium zu Mühlhausen. I. Band. I. Heft. Gesang I—IV. Leipzig, Teubner, 1856. XXXII 186 lap n8r. fűzve ára 12 új garas vagy 36 kr. ezüstben.

Szövegének alapjául Bekker ítészi kiadását választotta, hozzá használván Dindorf Vilmos legújabb vizsgálódásainak tisztába hozott eredményeit. De bevallja, hogy ezen a' téren még sok a' teendő. A' dolog- és szómagyarázatban Ameis a' régi jót használta ildommal, de azonfölül meglepőleg sok újat hoz. *Faesi* ugyan derekasan egyengette az utat a' hol már törve volt, 's a' hol nem volt és kellett, maga törte; azomban Ameis is bizható kalauz mind a' régi, mind pedig az eddig nem járt de általa járhatókká tett utakon. Magyarázó jegyzeteinek nagyobb részét a' tanulóknak szánta, a' rekesztbe [] zárt kisebbet a' tanítóknak. Ezen különítés *Krüger* és mások nyelvtanainak példája szerint történt. Az áll, hogy két külön kiadás még jobb szolgálatot tenne: a' tanulóké csak a' tanulóknak szóló figyeltetéseket, utmutatást tartalmazná, míg a' tanároknak szánt a' többi hozzá tartozó tananyagot nyujtaná. Amaz kifizeti magát, emez az eddigi tapasztalás szerint nem; 's ez okból egyhamar nem fog létesülni. Ameis magyarázónknak rekesztbe zárt jegyzetei három félék: 1) indokolók vagy igazolók szöveg vagy értelem tekintetében megtámadható helyeknél. P. o. ha valamelly általa jobbnak vélt olvasat (*varians lectio*) már közönségesen elfogadott olvasatnak helyébe ajánltatik, vagy a' szokott értelmezés helyett már találobb magyarázat javasoltatik; világos hogy az olvasó az illy újítást be-

bizonyítás nélkül nem köteles jogosítotttnak elismérni. 2) ismételthetőség a' szók és a' dolgok magyarázatát illetőleg. Ameisnak Homeros-bani olvasottsága ha nem is bámulatos (mert most már a' jóra való tanuló is derekasan tudja, mi hol fordul vagy hol fordulhat elő), de legalább becslésre méltó. Ő nem mondja: „ezen meg ezen szó, ezen meg ezen fordulat *kevés*szor vagy *gyakran* fordul elő, hanem határozottan oda teszi, hogy p. o. ἤμος 38-szor, καὶ λίην Homerosnál tizenegyszer kezdi a' verset; οἱ δ' ἐπ' ὀνείαθ' ἑτοῖμα προκείμενα χεῖρας ἰαλλόν vers 14-szer áll; αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητίος ἔξ ἔρον ἐντο 22-szer; τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἦδ' ἐτοκῆς; 8-szor; ἡγεμόνευε imperf. 20-szor; ἡγεμόνευσε aor. egyszer sem. Ezeknél kárhozatosbak — de csak első látszatra — a' harmadik osztályu *hasonidézetes* jegyzetek. A' hasonidézetek többnyire a' szentírásból vétetvék, néha újabb írókból is p. o. a' 15. l. áll: εὐχομαι εἶναι, naiver Ausdruck des Selbstgefühl ohne Selbstüberhebung wie Schiller im Tell 1, 2: „Des edeln Ibers Tochter rühm' ich mich.“ (εὐχομαι εἶναι 14-szer; εὐχεται εἶναι 3-szor; εὐχεται εἶναι 10-szer: εὐχόμεθ' εἶναι 6-szor áll a' vers végén stb.). ζ, 154. τρίς-μακαρ Lukács 11, 27-re emlékeztet; ζ, 28. Nausikaa nászruhái Sámsonnak ünnepi köntöseit (Birák 14, 12) juttatják eszünkbe, α, 279. a' völegényi ajándokok az aráért 1 Mós. 34, 12 és 2 Mór. 22, 16. Illynemű hasonidézés csak az angol irodalomban és közoktatásban gyakorlatos. Keble, volt oxfordi tanár, szigoru egyházas szellemű ember, *Christian year* című, minden egyes vasárnapra és ünnepre szóló költeményeket tartalmazó közkedvességű könyvében a' szentírás mellé sűrűn idézi Homeroszt, Aischylost, Herodotost; viszont latin előadásaiiban a' költészetnek *lényegéről* és *hatásáról* Homeros, Pindaros, Sophokles- és Lucretiusból szedett példahelyek mellett gyakoriak a' keresztény iratokból elősoroltak. *Et conjurant amice*. A' vallásosságot ne féltsék a' hitbuzgók e' miatt.

A' tanulóknak szánt jegyzetek mindenek fölött kedvet, tudvágyat ébresztők; gondolkodtató, jellemképző intelmek sem hiányzanak: p. o. midőn kiemeli szerzőnk, hogy Homeros embereinek gondolkozásmódja szerint a' legbölcsebb ember egyszersmind legjámborabb és legerényesebb (α, 66); vagy midőn emlékmondatul 's jelszóul illyent ajánl:

τολμήεις μοι θυμός, ἐπεὶ κακὰ πολλὰ πέπονθας.
τέτλαθι δῆ, κραδίη καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης.

Sok tanulságost nyújtanak a' szótári jegyzetek. Ezek között nem kevés a' meglepőleg mérész de tetsző új magyarázat, észrevétel és származtatási kísérlet.

Lássunk néhányat, a' mint jön, válogatás és alosztályozás nélkül: δαίφρων, gyújtó lelkű, bátor mint a' tűz, világos és világító eszü. Ugyan e' tőhöz tartozik δαίεται ἦτορ ég a' szív szeretetteljes gondtól, mint 1 Mós. 43, 30. 1 Kir. 3, 26. ἔρκος ὁδόντων nem a' fogsor, hanem az ajak. Zárt foggal szólhat az ember, de zárt ajakkal nem. διάκτορος (διάγω--tól) διάκτωρ-hoz úgy áll mint χρυσάορος χρυσάωρ-hoz, φύλακος φύλαξ-hoz = kalauzoló, czélhoz vezető. Ezért van Hermesnek úti varázsbotja. Elősoroltatnak többi jelzői: χρυσόρραπις, ἐριούνιος vagy ἐριούνης, ἀκάκητα, σῶκος, δώτωρ ἐάων. ἀργειφόντης nem Argosölő (az Argosölési mythos Homeros utáni), hanem ἀργός és φαίνω-tól = villámgyorsan megjelenő, rögtön ott termő futár. εὐπλόκαμος nem szépsűrtű hanem széphaifjonatú. Θαλπωρή vigasz, öröm-ok, mint ἐλπωρή reményok. κλισμός kényelmes, támlás szék; ἰθρόνος magas lábu támlás karszék lábzsámolylyal (θρηῆνυς); διάκρος támla nélküli szék, alacsony padka. ὑπερφιάλος (φιάλλω dörzsöl, simít, innen φιάλη simított fényes csésze) túlfényes, túlées, uracs, hegyke, kevély. βλέπω (eredetileg μαλάσσω, innen βλακεία = μαλακία, mint μορτός μορτος-ból lesz βροτός, zsibbaszt, gátol. εἰλαπίνη, a' későbbi συμπόσιον, lakoma borozással, mértékletes étkezés, ünnepiesség és vendéglő gazda nélkül, coena collatitia, későbbben δεῖπνον ἀπὸ συμβολῶν vagy ἀπὸ σπυρίδων. Κτέρας rokon γέρας-szal, ἄλαστον (λάξομαι-tól) megfoghatlan, elviselhetlen. ἀμφιπέλομαι a, 352 egyetlen példa. Homerosnál 25 ἀμφί ösztételű ige van (ἀμφί golyó körül; περί köröskörül). πείθομαι engedelmeskedem, engedek; πέποιθα bízom. ἱερός ἱεσθαι-tól (mint διερός δέεσθαι-tól) tulajdonkép törekvő. ἔζμενος εἶκε-hez látszik tartozni: engedő, kedvező (t. i. szél). οἶρος (ὄρνυμι igétől) támadt szél. ὀμφή (ἐννέπω igétől) isteni szózat, jóslat. οὐλος gyökben egy a' ὄλος-szal integer, ép, teljes, tökélyes. A' helyek minősége szerint: sűrű, derekas, erőteljes, hatalmas. λοχάωρα már nem újkedvellő, hanem nyílszóró, χέω-tól? τηλύγετος nagygyá lett, felnött, felserdült (elavult τηλὺς = μέγας gyöke τα = tendo de h n n, tágit). ἄστυ város mint erősség; πόλις (rokona πολὺς) mint népsokaságnak lakhelye. τρίσμαχαρ háromszorosan boldog állandó boldogsággal; τρεῖς μάχαρ, ki csak háromszor boldog egész

életében, hol a' mulékony három boldog percz között sok ezer kínos napéj lehet.

A' szószármaztatásban Ameis bátor ugyan, de nem olly genialitásig csapongó mint p. Döderlein, ki szállongásai között gyakran megtéved. — Korszakaiakító etymologiai munkán Curtius György, most kielii tanár, dolgozik. Az majd lendít az üggyen. Most lássuk még, hogyan tud Ameis prorektor *dolgokat* magyarázni. α*) 117 verséhezi jegyzetekben előadja, mi tette a' fejedelmi τιμή-t: a' τέμενος = fejedelmi telek vagy koronajószág (Z 194*), a' minden napi élelelem (szarvasmarha, bor stb. P 249 sköv.); rendkívüli ajándokok, I 155. Ezekhez járul λ, 185-8 a' lakomáikrai meghívás.

α 155. vershez: a' homerosi dálnok a' 4 húrú hangszert csak előzenére, nyitányra; szünetek betöltésére és a' főbb énekrészek kiemelésére használta; tulajdonképi zenekiséretre nem. α 184-hez: Homeros csak cserevásárt ismer.

α 241-hez: ἄρπυιαι a' magokkal elragadó viharok személyesítvényei. Ha valamelly ember nyom nélkül eltűnt, (a' hellen nép hiedelme szerint), a' harpyják ragadták el. Csak a' későbbi mythos képzelte őket szörnyalakban.

α 267.-hez: θεῶν ἐν γούνασι κεῖται az istenek tanácsa és elhatározásáról mondatik. Későbbkori példabeszéd volt ἐν πέντε χοιρῶν γούνασι κεῖται. Valamint t. i. a' nemzeti játékoknál a' viadalbírák térdeiken tarták a' győzteseknek kiosztandó jutalmakat, akként képzelék Homeros emberei az emberi végzelmet, jót és roszt az ülő istenek ölében vagy térdeiken.

α 292.-höz: a' parancsolónak használt infinitivus ne magyaráztassék kihagyásnak segélyével, az őskori gyermeteg szólásmód erekljének sem kell tartani, hanem inkább erélyes rövidség jelének, mint a' német: aufgeschaut! vorgesehen!

β 1. verséhez: a' Hajnal rózsásujjú, azon 5 halványpiros, a' láthatáron függőlegesen feltűnő fényszalagtól, melly Kisázsiaiban és Hellasban a' nap fölkelte előtt látható.

β 14-hez: γέγοντες a' nép vénei, előkelői, tanácsbeliek, kik fiatalok is lehetnek. Romában *senatus*, Velenczében *signorie*, Franciaországban *seigneur***).

*) α β γ stb. kis betűk az Odysseia énekeit, a' nagyok A B Γ stb. az Iliaséit jelölik.

**) Az altaji népeknél is azt teszik a' vének, finnül vanhat.

§ 244-dikéről azt mondja a' prorektor, hogy az Nausikának gyöngéd replikája Odysseusnek ζ, 160-bani actio-jára stb. stb.

Mint más dologhozértők úgy magyarázónk is Homerost *felgymnasiumi* olvasmánynak tartja (Ahrens és felekezete ellen, kik Homeroszszal kezdik a' hellen nyelvtanítást), 's illy előkészültségü*) tanulók használatára szánta könyvét. A' figyeltetések között gyakoriak a' kérdelmek**), 's köztök sok a' kemény dió. Nem mind olly vékony héju mint: hogy különbözik *δύω* és *δυῶν*, miből vonatott össze *ἐπιβώσομαι*? különbözik-e *ἐπιόψομαι* *ἐπόψομαι*-tól? igen, amaz = kinézend, kiszemelend; emez = utána nézend, hozzá látand. — A' jóraivaló könnyen tehet szert jó diótörőre. Szerfölött könnyíteni a' dolgot nem tanácsos. A' melly tanuló az 5—6 osztályban pehelyvánkoston kényelmeskedett, magának tulajdonítsa, ha a' 7—8-ban bogáncson, tövisen ül.

Alkalmas helyeken magyarázónk latin értelmezéssel is élt 3 okból: 1) rövidség okáért, 2) a' hasonlónak kitüntetésére, és végre 3) a' különbözésnek kimutatására.

Tanító és tanuló hontársaim érdekében ohajtanom kellene, vajha inkább az Iliasszal kezdette volna a' derék Ameis kiadását. Mert mi magyarok alig érünk rá az Iliasnak javát ifjainkkal elolvasni, az Odysseiára nem marad idő. Igaz, úgy kényelmesebb lenne a' készülés, de így tanulságosabb. Hát csak használjuk!

*) Az előkészültség álljon az attikai nyelvnek derekas tudásában.

L. P.

Vajjon ismértető nem akarna-e tüzetösen értéközni arról, millyen egymásutánban folyjon a' hellén nyelvtanítás? Úgy látszik nekem, e' kérdés leginkább nálunk, hol a' görög tanulást nem nagyon dicsérik, nyomós; mert a' dolog természete és tanulók elméjéhez mért tanítás-menet sok elszenvet győzne le. Tan-kedvellő létemre Ameis-szel tartok. Szerkeszt.

**) Ha kérelem, értelem, forgalom, hatalom stb. helyesen alakított szók; úgy kérelem is az.

LICHNER PÁL.